

INGLIZ LEKSIKOGRAFIK MANBALARIDAGI TURKIZMLAR TALQINI

Charos Ismoilova Shuhrat qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM Samarqand kampusi

ingliz tili o'qituvchisi, mustaqil tadqiqotchi

Charosismoilova180@gmail.com

+998904767733

Annotatsiya - Muayyan tarixiy davrlarda va turli tillarda lug'atning o'zlashtirilishi jarayoni chuqur o'rganishni talab qiladi. Shuning uchun ushbu maqolada turkizmlarning ingliz tilidagi talqini muhokama qilinadi. Ming yillar davomida butun dunyoda tillar bir-birining hisobiga takomillashtirildi. Har kuni butun dunyo tillarida yangi so'zlar hosil bo'lib, yaqin atrofdagi tillarga yangi yoki takomillashtirilgan tushunchalarni tarqatadi.

Til jamiyat evolyutsiyasi bilan bog'liq bo'lgan tarixiy rivojlanayotgan hodisadir. Til shakllanish jarayonida milliy madaniy qadriyatlarni uzatadi va qabul qiladi, boshqa madaniyat xazinalarini moslashtiradi. Shuningdek, qabul qiluvchi til tizimiga kirish o'zlashish hisoblanib, transformatsiya jarayoni ham deb ataladi. Boshqacha aytganda, chet tili elementi kiritilganda boshqa til tizimi, u qabul qiluvchi til tizimiga moslashadi. Turkizmlarning ingliz tilidagi materiali bo'yicha tilga moslashuvi turli leksikografik manbalar, ko'p asrlik birgalikdagi mehnat natijasida shakllangan ajdodlar faoliyati va u bilan bog'liq muloqotga doimiy ehtiyojning natijasi ularoq namoyon bo'lgan. Umuman olganda, qadimiy turkiy ingliz tilidan olingan so'zlar "Dictionary of the English language, explanatory, pronouncing, etymological, and synonymous" (Ingliz tili etimologik, sinonimik, orfoepik, izohli lug'at) va boshqa lug'atlarda atamalarning aksariyati ekzotik yoki etnografik ma'nolarni o'z ichiga oladi. Ularning ingliz tilida ekvivalenti yo'q, birlamchi so'zlar bilan sinonimik munosabatda bo'lmaydi, umuman olganda turkiy mintaqalarning hayvonot dunyosi, o'simlik

dunyosi, turmush urf-odatlari, siyosiy-ijtimoiy hayoti, ma'muriy-hududiy tuzilishini ifodalash uchun ishlatiladi. Lekin ko'p turkey o'zlashmalar mavjud bo'lib, ular hali ham tez-tez ishlatiladigan lug'atning bir qismidir.

Kalit so'zlar: Turkizmlar, transformatsiya, lug'at o'zlashma, til tizimi, LSG, tarixiy davr.

Turkiy xalqlar tillari turli tillarda, jumladan, ingliz tilida ham ko'plab izlar qoldirgan. Ijtimoiy-siyosiy lug'at tarkibiga kiruvchi turkiy o'zlashuvlar asosan turkiy va musulmon xalqlari hayotiga oid maxsus adabiyotlarda, tarixiy-etnografik asarlarda uchraydi. Etnografik so'zlar asosan ilmiy adabiyotlarda, tarixiy va etnografik matnlarda qo'llaniladi.

19-asrda turkiy tildan olingan so'zlar, asosan, turkiy tildan bo'lgan so'zlar nafaqat sayyohlar, diplomatlar, savdogarlar asarlari, etnografik va tarixiy asarlar, balki matbuot orqali ham kirib kela boshladi. (Turkic languages In *Encyclopedia Britannica*, 2006)¹. 1847-yilda Istanbulda ikkita ingliz tilidagi gazeta - The Levant Herald va The Levant Times, yettita fransuz, bitta nemis va 37 ta turk tilida nashr etilgan. Ingliz tiliga to'g'ridan-to'g'ri kirib kelgan atamalarning eng katta qismini turk so'zlari tashkil qiladi. Buni Turkiyaning Angliya bilan eng jadal va keng aloqalari borligi bilan ham izohlash mumkin. Ingliz tilining shakllanishi va rivojlanishida o'zlashgan so'zlarning o'rni, so'z boyligi til tarixida ko'rib chiqiladi. Ingliz leksikografik manbalarida turkiy o'zlashmalar mavjud bo'lib, ular boshqa xalqlar - ozarbayjonlar, tatarlar, o'zbeklar, qozoqlar va qirg'izlar bilan ijtimoiy, siyosiy, aloqalar tufayli olingan (Khamitova Sh., Adilova A, 2020)²

¹Turkic languages. (2006). In *Encyclopædia Britannica*. Retrieved November 21, 2006, from Britannica Concise Encyclopedia: <https://web.archive.org/web/20061121023611/http://concise.britannica.com/ebc/article-9381359/Turkic-languages>

² Khamitova, Sh., & Adilova, A. (2020). *Language Adaptation of Turkisms in English*. Engineering and Educational Technologies, 8(3), 24–32. <https://doi.org/10.30929/2307-9770.2020.08.03.02>

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, turkiy so'zlar ingliz tiliga o'rta asrlardayoq kirib kela boshlagan, turkiy so'zlar ingliz tiliga boshqa tillar, ko'pincha fransuz tili orqali kirib kelgan. 16-asrdan boshlab Angliya bilan Turkiya va Rossiya o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri aloqalar o'rnatilgan vaqtdan boshlab ingliz tilida turkiy tillardan yangi to'g'ridan-to'g'ri o'zlashtirishlar paydo bo'ldi. Shuning natejasida turkiy kelib chiqqan ko'plab so'zlar ingliz tiliga Markaziy yoki Sharqiy Yevropa tillari kabi rus va polyak tillari orqali ham kirib kelgan.

Turkiy so'zlarning o'tish jarayonida nemis, polyak, rus, serb-xorvat, fransuz, arab, arman, afrikans, venger, yahudiy, hind, ispan, italyan va lotin tillari turli darajada turkiy so'zlarning ingliz tiliga kirib borishi uchun vositachi bo'lgan hamda ko'plab turkiy so'zlarni o'z ichiga olgan va ularning ba'zilar ko'p ma'noli so'zlardan iborat.

- *ƏÖ'FEE* [Arab.qahuah, yoki qahoeh, turkchada qahveh]- Osiyo va Amerikaning issiq iqlimida o'sadigan daraxtning mevalari [75];
- *FĪR'MAN, or FĪR-MĀN'* [fors. *fermān*]-Turkiya yoki boshqa Sharq hukumatining farmoni [166];
- *HŌS'PO-DĀR'* [slav,rus. *gospodarj*]- Moldaviyadagi turk gubernator unvoni [205];
- *MŪTF'TĪ* [Arab.]-Turkiyadagi Muhammad qonunining rasmiy taftishchisi [280];
- *PŌRTE* [Fran.]-Turk imperiyasining hukumati [326];
- REIS-EFFENDI (*rēz'ef-fēn'de*) [Ar. *rais*.]-Turkiya tashqi ishlar vaziri [357];
- SĔIGN'IOR (*seen'yur-*) [Fr. *Seigneur*;Lat. *senior*]-1.Lord, 2.Turkiya sultoni [384];
- SE-RĀGL'IO(-*rāl'yo*)[Ital. *seraglio*; fran. *Serrare*; fors. *serâi*]-1. Joylashgan turk sultoni saroyi [386];
- ShĀWL [fors,Turk, *shâl*.]-Bo'yin va elkalar uchun bo'sh qoplama sifatida ishlatiladigan mato [389]

- SŪL'TAN [Arab. sultân, sultân; fran. salita]-Turklar imperatori [421]
- *€RĚS'ÇENT* [Lot. crescens] 1. Birinchi choragida oy. 2. Turk bayrog'ining o'zi, uning ustida yangi oy figurasi. 3. Turk kuchi [98];
- *DĚR'VIS* [fors. denvesch.] *DĚR'VĪSE*, *DĚR'VISH* – 1.Turk yoki fors dervishi. 2.o'ta qashshoqlikni tan olgan rohib [114];

(Dictionary of the English language, explanatory, pronouncing, etymological, and synonymous, 1865)³.

Ingliz tilidagi turkiy o'zlashmalarni moslashuvining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri ularning joylashuvi bo'lib, uning lisoniy mohiyati mutlaq yoki nisbiyligini aniqlashga imkon beradi. Qarag'anda davlat universiteti professori Odilova A. S. (2018) "Language Adaptation of Turkisms in English" maqolasida ta'kidlanganidek

"Qozoq va rus tillari ko'p sohalarda kuzatiladi. Lingvistik aloqalar lingvistik, madaniy va tarixiy omillarning o'zaro ta'sirida namoyon bo'lib, madaniyatlararo muloqotda muhim jarayon hisoblanadi. Turkiy leksik elementlar bunda faol ishlatiladi". Ushbu maqolada tillar materiallarini taqqoslashda qiyosiy, tavsifiy, system-struktur metodlaridan foydalaniladi.

"Dictionary of the English language, explanatory, pronouncing, etymological, and synonymous" (Ingliz tili etimologik, sininimik, orfoepik, izohli lug'at) lug'atidagi turkey terminlarga quyidagicha ajratiladi.

Harbiy unvonlar- *BĚG* [36]; *BEY* [38]; *€Ā'DĪ* (*€ĀD'ĪŞ*)[50]; *CHOUSE* [68]; *DĚR'VIS*[114]; *DĚY*[117]; *EF-FĚN'DĪ*[138]; *€RĚS'ÇENT*[98]; *Ē'MEER*[142]; *FĪR'MAN*[166], *GIAOUR*[184]; *HŌS'PO-DĀR*[205]; *JĀN'I-ZA-RY*[236];

³ Noah Webster, LL. D. As rev. by Chauncey A. Goodrich, D. D. and Noah Porter, D. D. By William A. Wheeler (1865). A dictionary of the English language, explanatory, pronouncing, etymological, and synonymous, with a copious appendix. NEW YOEK: IVISON, BLAKEMAN, TAYLOE, & CO. SPRINGFIELD, MASS.: G. & C. MERRIAM

KHĀN[24]; MŪTF'TĪ[280]; ŌT'TO-MAN[298]; PA-SHA[307]', PŌRTE[326]; REIS-EFFENDI[357], SĒIGN'IOR[382]; SŪL'TAN, SUL-TĀ'NĀ[421];

Asbob-uskunalar-Bōw'strīng [45]; ChI-BOUQUE'[66]; YĀT'A-GHĀN[485];

Transport turi -ĒĀ'ĪQUE [61];

Kiyim,mato -FĒZ[164]; ShĀWL[389];

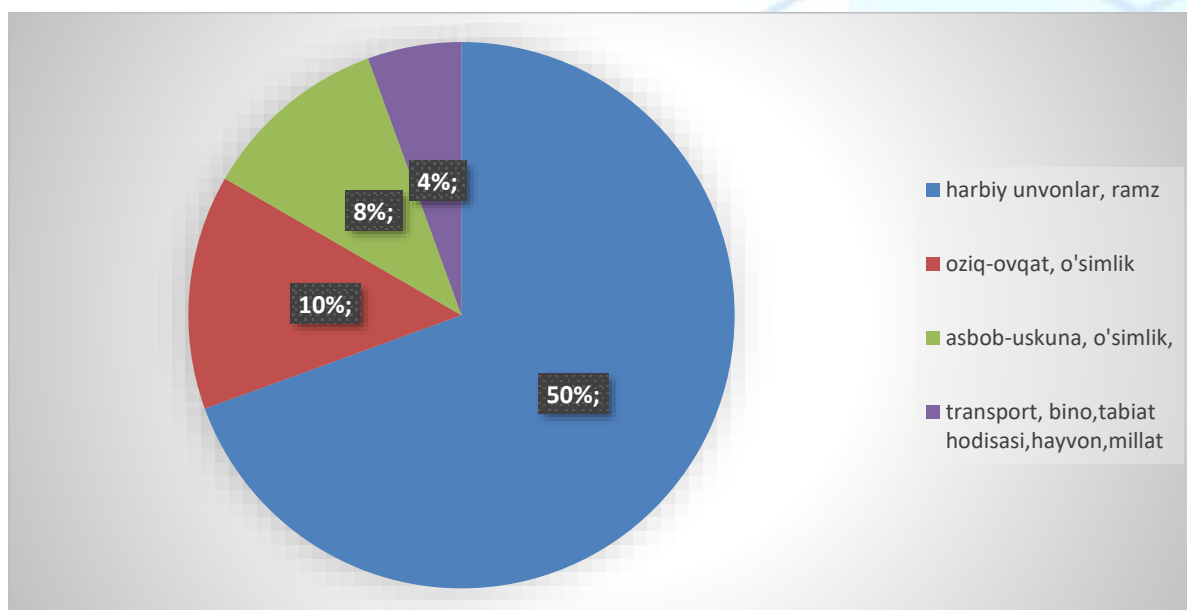
Oziq-ovqat-ĒA-VIARE', ĒŌF'FEE [75]; LĒM'ON [249]; TUR-QUOIS'[452];

O'simlik- LĪ'LA[252]; TŪ'LIP[451];

Bino,inshoat- SE-RĀGL'IO[386];

Tabiat hodisasi- SĀ'MI-EL [375];

Millat- TŪRK'ISH [452]

Turkizmlar leksik-semantika bilan chambarchas bog'liq bo'lib, qabul qiluvchi til tizimi ingliz va boshqa tillarning til birliklari tanasini kengaytiradi, bu esa kirib borish yo'llari va moslashish darajasi, leksik va fonetik qoliqlar orqali amalga

oshiriladi va tilning salohiyatini oshiradi (Karūrū, 2013)⁴. Turkiy tildagi o'zlashuv nafaqat turkiy so'zlarni, balki arab tilining lug'aviy elementlarini ham o'z ichiga oladi. Ingliz tiliga turkiy tillar orqali kirib kelgan ko'plab mo'g'ul, fors, tatar, o'zbek, qozoq tillaridan o'zlashmalar ingliz leksikografik manbalarida o'z aksini topgan. Turkiy tillardan o'zlashtirilgan atamalarni turkizmlarning assimilyatsiyasi tarixiy tilshunoslik sohasida, ayniqsa, uzoq muddatli til aloqasi jarayonlari va buning natijasida yuzaga kelgan leksik moslashuvlarni ko'rib chiqishda katta e'tiborni tortdi. Turkiy tillarning turli tillarga ta'sirini o'rganish, ayniqsa, Markaziy Osiyo, Kavkaz va Bolqon yarim orollari kabi turkiy tillarda so'zlashuvchi aholi muhim tarixiy mavqega ega bo'lgan mintaqalarda dolzarbdir. Turkiy lug'atning o'zlashtirilishi sabablarini, shuningdek, bu atamalar kelib chiqqan lingvistik manbalarni tushunish tillarning bir-biri bilan uzluksiz o'zaro ta'sirida rivojlanish yo'llarini tushunish uchun ham zarurdir (Johanson, 1998)⁵. Bundan tashqari, o'zlashtirilgan so'zlar qabul qiluvchi tilning lingvistik tizimiga integratsiyalashganda fonologik, morfologik va sintaktik o'zgarishlarga qanday duchor bo'lishini tekshirish juda muhimdir (Poppe, 1964)⁶. Ushbu o'zgarishlar talaffuzdagi o'zgarishlar, grammatik tuzilmalar yoki hatto o'zlashtiruvchi tilning madaniy va ijtimoiy kontekstiga mos keladigan yangi ma'nolarni qabul qilishni o'z ichiga olishi mumkin.

Har qanday tilning lug'at tarkibini ikkita asosiy toifaga bo'lish mumkin: tilning o'zida paydo bo'lgan mahalliy so'zlar va tashqi manbalardan olingan o'zlashtirilgan atamalar. Bu dual tuzilma butun dunyo tillarining universal xususiyati hisoblanadi, garchi o'zlashtirilgan so'zlarning nisbati tillar o'rtasida sezilarli darajada farq qiladi (Thomason and Kaufman, 1988)⁷. Ba'zi tillar xorijiy atamalarni kamroq o'zlashtirgan bo'lsa-da, boshqalari, xususan, boshqa madaniyatlar bilan keng tarixiy

⁴ Karūrū, Damaris W. (2013). *Borrowing and Communication in Language: The Impact of morphological Adaptation Processes*. Educational Journal Education and Research, 1(9), 1-14.

⁵ Johanson, L. (1998). *The history of Turkish*. In *The Turkic languages*. Routledge. (pp. 88-104).

⁶ Poppe, N. (1964). *The Turkic languages and peoples: An introduction to the history and philology of the Turkic peoples*. Brill.

⁷ Thomason, S. G., & Kaufman, T. (1988). *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. University of California Press.

aloqada bo'lgan tillar, o'zlashtirilgan so'zlarning ko'proq qismini namoyish etadi. Qarz olish darajasiga savdo, migratsiya, siyosiy hukmronlik va intellektual almashinuv kabi bir qancha omillar ta'sir ko'rsatadi (Haugen, 1950)⁸. Xususan, tarixan imperiyalar ta'sirida bo'lgan tillar, masalan, turkcha o'zlashishlar bo'lsa, Usmonli turk tili, ko'proq xorijiy atamalarni o'z ichiga oladi (Meyer, 1995)⁹. O'zlashish jarayoni shunchaki tilga yangi so'zlarning kirib kelishi emas; u o'zlashtirilgan tilning lingvistik rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi. Xorijiy atamalarni kiritish orqali til o'z leksikasini boyitishi, leksik bo'shliqlarni to'ldirishi va ilgari nomlanmagan tushunchalar yoki ob'yektlarni ifodalashning yangi usullarini taklif qilishi mumkin (Matthews, 1997)¹⁰. O'zlashtirilgan yangi so'zlar yangi semantik maydonlarni kiritishi va til jamoalari o'rtasidagi madaniy almashinuv haqida tushuncha berishi mumkin. Ko'pgina hollarda, bu qarzlar, ayniqsa, yangi terminologiyalar zarur bo'lgan texnik yoki ixtisoslashgan sohalarda so'z yaratish jarayonlarining evolyutsiyasiga yordam beradi. Ayniqsa, ingliz tili o'z tarixi davomida juda ko'p qarz olgan tilning eng yorqin namunalaridan biri hisoblanadi. Ingliz leksikasiga tillarning keng doirasi katta ta'sir ko'rsatadi, hisob-kitoblarga ko'ra, ingliz lug'atining 75% lotin, frantsuz, german tillari va hatto turkiy tillardan olingan qarzlardan iborat. Qarz olishning bunday yuqori darajasi Angliyaning mustamlakachilik tarixi, savdo aloqalari va asrlar davomida turli madaniyatlar bilan intellektual aloqalari natijasidir. Natijada, ingliz tili ko'pincha lug'at manbalarining xilma-xilligi tufayli "mongrel" til sifatida tavsiflanadi va lingvistik nuqtai nazardan, bu shunchaki tillarning boshqa tillar va madaniyatlar bilan aloqa qilish orqali vaqt o'tishi bilan qanday rivojlanishi va moslashishini aks ettiradi. Ushbu tashqi ta'sirga qaramay, ingliz tilining asosiy tuzilishi asosan german tili bo'lib qolmoqda, qarzlar odatda uning sintaktik va fonologik tizimlariga moslashadi (Kiparsky, 2002)¹¹.

⁸ Haugen, E. (1950). *The analysis of linguistic borrowing*. *Language*, 26(2), 210-231.

⁹ Meyer, J. (1995). *Ottoman Turkish and the modern Turkish language*. *Journal of Turkish Studies*, 19, 78-97.

¹⁰ Matthews, P. H. (1997). *The concise Oxford dictionary of linguistics*. Oxford University Press.

¹¹ Kiparsky, P. (2002). The nature of linguistic change. In *Language Change: The Interplay of Internal, External, and Social Factors* (pp. 199-225). Cambridge University Press.

Umuman olganda, turkizmlarning assimilyatsiyasi va umuman olganda, o'zlashtirish tillarning dinamik va o'zaro bog'liqligi haqida kuchli eslatma bo'lib xizmat qiladi. Tillar bir-biri bilan aloqaga kirishar ekan, ular so'zlovchilarning tarixiy, madaniy va ijtimoiy voqeliklarini aks ettiruvchi elementlarni o'zlashtiradi va moslashtiradi. Bu jarayon nafaqat tilni boyitishga yordam beradi, balki tillarning vaqt o'tishi bilan evolyutsiyasini shakllantirishda lingvistik aloqaning ahamiyatini ham ta'kidlaydi. Ingliz tilining tarixiy o'sishi uning xorijiy so'zlarni "singishi" ga olib keldi. Chet el istilolari, savdo va qit'a madaniyati ingliz tilshunoslik o'zlashtirilgan atamalriga ta'sir ko'rsatdi. Ingliz tilida qadimgi fransuz, lotin, yunon, skandinaviya va boshqa tillardan olingan atamalar mavjud. Ingliz tilidagi eng keng tarqalgan o'zlashmalar qadimgi fransuz tilidan olingan. Normandlar Angliyani bosib olganlaridan keyin orollarga fransuz tilini olib kelishdi. Ingliz tilining butun tarixi davomida eng dolzarb leksikologik masalalardan biri yangi lug'atni o'rganish bo'lib kelgan. Ingliz tili turli xilligiga qaramay, xorijiy so'zlarni o'zining tovush tartibi, sintaksisi va leksik tizimiga muvaffaqiyatli kiritdi. Yangi so'zlarni o'zlashtirish ham ijtimoiy, ham lingvistik muammodir.

tushunish uchun ob'ektiv o'zgaruvchilarga qo'shimcha So'zlar bir tildan boshqa tilga tarjima qilinganda, ularning ko'rinishi o'zgarishi yoki o'zgarishsiz qolishi mumkin.

Turkiy atamalarni boshqa tillarga o'zlashtirish, ko'p asrlik amaliyot bo'lib, bu jarayon tarixiy va madaniy o'zaro ta'sirlar orqali amalga oshirilgan. O'zlashmalarning sub'ektiv tarkibiy qismlarini va jalb qilingan xalqlarning tarixini tushunish juda muhimdir, chunki bunday o'zgarishlar faqat so'zlarning qabul qilinishi bilan cheklanmay, balki turli xalqlarning madaniyati, urf-odatlar va ijtimoiy tizimlari o'rtasidagi aloqalarni ham aks ettiradi. Misol uchun, Yevropaga mo'g'ul-tatar bosqinlari davrida turkiy atamalar ingliz tilida keng tarqaldi. Bu davrda ingliz tilida "khan", "horde", "koumiss" kabi so'zlar keng qo'llanila boshlandi. Bu atamalar mo'g'ul va tatarlarning siyosiy tizimi, turmush tarzlari va kundalik hayotiga oid

tushunchalarni aks ettiradi (Neumann, I. B., & Wigen, E, 2018)¹². Usmonli Imperiyasi o'zining turmush tarzi, uy xo'jaligi, ijtimoiy va iqtisodiy madaniyati bilan butun Yevropaga katta ta'sir ko'rsatdi. Usmonli imperiyasining kuchli ta'siri, uning keng hududi va turli xalqlar bilan o'zaro aloqalari tufayli, ko'plab turkiy atamalar boshqa tillarga o'zlashtirildi. Ayniqsa, harbiy sohalarda o'zlashmalar keng tarqalgan. Masalan, ingliz tiliga kirgan "ottoman," "yataghan," "janissary," "dolman," "caique," "uhlan," "bey," "aga (agha)" kabi atamalar Usmonli Imperiyasining harbiy va madaniy merosidan dalolat beradi (Cleveland, 2004)¹³.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsam, ushbu atamalar nafaqat so'zlar, balki o'sha davrning ijtimoiy strukturalari va madaniy izlarini ham ko'rsatadi. Ingliz tilidagi turkiy tildan olingan atamalar faol so'z yasash orqali yangi tushunchalarning paydo bo'lishiga yordam beradi. Masalan, "khan" so'zi yuqori rahbar yoki hukmdor ma'nosini anglatadi, bu o'z navbatida siyosiy tuzilmalardagi o'zgarishlarni va o'sha davrdagi ijtimoiy yuksalishni aks ettiradi. Shuningdek, bu so'zlar va atamalar ingliz tilidagi yangi leksik jihatlarni shakllantiradi, bu esa tilning evolyutsiyasi va boshqa madaniyatlarning tasirini ko'rsatadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. "A dictionary of the English language, explanatory, pronouncing, etymological, and synonymous, with a copious appendix. Mainly abridged from the quarto dictionary of Noah Webster, LL. D. As rev. by Chauncey A. Goodrich, D. D. and Noah Porter,

¹² Neumann, I. B., & Wigen, E. (2018). The steppe tradition in international relations: Russians, Turks, and European state building, 4000 BCE–2017 CE (pp. 298–310). Cambridge University Press.

<https://doi.org/10.1017/9781108355308>.

¹³ Cleveland, W. L. (2004). *A history of the modern Middle East* (3rd ed.). Westview Press.

- D. D. By William A. Wheeler. "With supplement of nearly four thousand new words and meanings. Illustrated by more than six hundred engravings on wood." In the digital collection Making of America Books.
2. Antilla, R. (1972). *An Introduction to Historical and Comparative Linguistics*. New York: Macmillan.
 3. Haugen, E. (1950). The analysis of linguistic borrowing. *Language*, 26(2), 210-231.
 4. Johanson, L. (1998). The history of Turkish. In *the Turkic languages*. Routledge. (pp. 88-104).
 5. Karūrū, Damaris W. (2013). *Borrowing and Communication in Language: The Impact of morphological Adaptation Processes*. *Educational Journal Education and Research*, 1(9), 1-14.
 6. Khamitova, Sh., Adilova, A. (2020). Language Adaptation of Turkisms in English. *Engineering and Educational Technologies*, 8 (3), 24–32. doi: <https://doi.org/10.30929/2307-9770.2020.08.03.02>
 7. Kiparsky, P. (2002). The nature of linguistic change. In *Language Change: The Interplay of Internal, External, and Social Factors* (pp. 199-225). Cambridge University Press
 8. Matthews, P. H. (1997). *The concise Oxford dictionary of linguistics*. Oxford University Press.
 9. Meyer, J. (1995). Ottoman Turkish and the modern Turkish language. *Journal of Turkish Studies*, 19, 78-97.
 10. McWhorter, J. (2001). *The power of Babel: A natural history of the human language family*. Times Books.
 11. Neumann, I. B., & Wigen, E. (2018). The steppe tradition in international relations: Russians, Turks, and European state building, 4000 BCE–2017 CE (pp. 298–310). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108355308>
 12. Penny, R. (2002). *A history of the Spanish language*. Cambridge University Press.

13. Thomason, S. G., & Kaufman, T. (1988). Language contact, creolization, and genetic linguistics. University of California Press.
14. Poppe, N. (1964). *The Turkic languages and peoples: An introduction to the history and philology of the Turkic peoples*. Brill
15. Speake, J. (1997). The Oxford dictionary of foreign words and phrases. Oxford: Oxford University Press.
16. Turkic languages. (2006). In *Encyclopædia Britannica*. Retrieved November 21, 2006, from Britannica Concise Encyclopedia: <https://web.archive.org/web/20061121023611/http://concise.britannica.com/ebc/article-9381359/Turkic-languages>

Turkey so'zlar uchun transkripsion belgilar

1. ʁ, ɛ, ʝ, ɔ - Diakritik "ˇ" unlining qisqa yoki kichraytirilgan shaklda talaffuz qilinishini yoki ba'zan talaffuzda deyarli sezilmasligini bildiradi.
2. ā - Bu harf kengroq yoki cho'zilgan unli talaffuzga o'xshash "ä" ning yanada ochiq yoki cho'zilgan tovushini ifodalaydi.
3. ü - Bu belgi ingliz tilidagi "u" ga o'xshash tovushni bildiradi, lekin og'izda oldinga ko'proq talaffuz qilinadi va ingliz fonetik naqshlari ta'sirida bo'lishi mumkin.
4. M va N (kichik harf) - Bu harflar frantsuz tiliga xos burun tovushlarini ifodalash uchun ishlatiladi, masalan, "mang" yoki "uzun" kabi so'zlarda burun unlilarini ko'rsatadi. Harfning o'zi talaffuz qilinmaydi, lekin oldingi unlining nasalizatsiyasi uchun belgi bo'lib xizmat qiladi.
5. ă - Bu unli belgisi ba'zi turkiy so'zlardagi urg'usiz bo'g'inlarda uchraydigan qisqa, urg'usiz "a" tovushini bildiradi.
6. ħ - Bu belgi ovozsiz, aspiratsiyali "h" tovushi uchun ishlatiladi, odatda nafasli yoki ichak tutuvchi "h"li so'zlarda uchraydi.
7. ş - "shoe" yoki "she" kabi inglizcha so'zlardagi "sh"ga o'xshash "sh" tovushini ifodalaydi.
8. ç - "shokolad" yoki "chip" da inglizcha "ch" kabi "ch" tovushini ifodalaydi.

9. ğ - Bu harf turkiy tilida yumshoq "g" ni ko'rsatish uchun ishlatiladi, odatda o'zidan oldingi unlini uzaytiradi (masalan, "aka" uchun "ağabey").
10. ö - frantsuzcha "peur" so'zidagi "u" tovushiga o'xshash, o'rtasi yaqin old yumaloq unlini ifodalaydi.
11. ı - Bu ko'pincha undoshlar orasida sirpanish vazifasini bajaradigan, o'z-o'zidan bo'g'in hosil qilmaydigan, balki qo'shni unilarga ta'sir qiluvchi yarim unli tovush uchun ishlatiladi.
12. 3 - inglizcha "measure" so'zidagi "s" ga o'xshash ovozli postalveolyar frikativ.
13. ɣ - Turk tilining ayrim mintaqaviy lahjalarida tez-tez eshitiladigan, ba'zi nemis dialektlarida "r" harfiga o'xshash ichak tovushini ifodalovchi ovozli uvular frikativ.
14. ʈ - ko'pincha rasmiy yoki klassik talaffuzlarda uchraydigan retrofleks "t" tovushini ifodalash uchun ishlatiladi.
15. ʌ - Bu belgi ba'zi turkiy dialektlarning transkripsiyasida keng qo'llaniladigan o'rta-markaziy, yaxlit unli tovushni bildiradi..